

där jag kan med tunga och ceremonier deltaga i mässan, där jag kan fram-bära mig själv som ett levande, heligt och Gud välbehagligt offer, där jag kan mottaga försoningens hemlighet vid altarrunden?

Televisionen kommer för den svenska Kyrkan att betyda nya möjlig-heter att göra sin gudstjänst levande för vårt folk och den kan para-doxalt nog komma att föra många åter till Kyrkan. Men då fordras, att man frimodigt låter hela högmässan med Herrens Heliga Nattvard i handling och liturgi mäktigare än något annat förkunna och framställa evangeliet och man måste taga till vara alla möjligheter som vår Kyrka så rikt äger att låta symboler och handlingar verka. Det kommer säkert att sitta hårt åt och många visa farbröder komma att känna sig manade att tala och handla emot detta program, men saken själv kommer att oemotståndligt föra televisionsmässan fram till seger.

Eric Segelberg.

Recensioner

Svensk predikan. En samling betraktelser. Redigerad av Hans Åkerhielm. Wablström & Widstrand. 199 sid. Pris kr. 11:—, inb. kr. 16:50.

En samling pärlor vore man frestad att kalla denna predikoantologi, även om inte alla bidragen äro av lika hög skönhetsgrad. Ett undantag måste göras för riksevangelisten Perrys predikan över ämnet 'Det låga livets höga kostnad'. Behöver verkligen en folklig predikan vara så pekoralistisk?

Hans Åkerhielm har stor heder av predikosamlingen som helhet betraktad. Hans uppgift har varit att utse medarbetare, medan dessa själva ha valt sina bidrag.

Det världsliga förlaget, som fått den glädjande idén att utge en liten postilla, hade tänkt sig titeln 'Min bästa predikan', vilket utgivaren av lätt be-

gripliga skäl inte ansåg lämpligt. Kan-ske gör man i vetskapen om denna förkastade boktitel beträffande en del bi-drag den reflektionen, att ännu bättre kan nog den gode predikanten. Så tänker åtminstone anmälaren både om Olle Nystedts och Lewi Pethrus' predikningar, som nog kan överträffas av dem själva. Båda verka något tamare än vanligt.

Som lysande redan ur formell synpunkt måste man beteckna bidragen av biskoparna Anderberg och Ysander, domprosten Bolander och direktorn Göte Bergsten. Risker är bara den, att läsaren faller i sådan beundran för predikantens fenomenala skicklighet, att det förträffliga innehållet därigenom något fördunklas. Men för detta kan ändå inte författarna lastas. Inför Ärkebiskop Brilioths magnifika predikan om Uppståndelsens hemlighet kan man inte undertrycka en stillsam

fråga, om verkliga berättelserna om Jesu uppståndelse äro så fulla av mot-sägelser, som predikanten menar, och om inte evangeliernas skildringar äro, om inte 'krasst' så dock nästan mas-sivt påtagliga. Något förvånad blir man även, att Albert Lysander är så försiktig och återhållsam i sin fram-ställning av Kristi närvaro i den He-liga Nattvarden, men kanske är det när allt kommer omkring riktigt att använda små ord när man talar om stora ting. En forcerad förkunnelse av älsklingsämnen förlorar lätt sin ver-kan, åtminstone på den, som gissar innehållet, så snart han sett predikan-stens namn. Möjligen drabbas den käre Gunnar Rosendal i någon mån av det ödet i sin ståtliga predikan om Apost-laämbetet.

För sina upphovsmän var på sitt sätt typiska äro predikningarna av Sven Danell, Axel B. Svensson och Sven Stolpe, vilket i sig självt innehåller ett högt betyg.

Härmed äro de flesta bidragen be-rörda. Predikosamlingen torde vara av-sedd närmast för dem, som inte bru-ka gå i kyrkan, eftersom den utkom-mit på ett icke religiöst förlag. I vil-ken mån de olika förkunnarna lyckats tala till så kallade utomstående, så att de bli inte bara fängslade utan även fångade, är omöjligt att yttra sig om. Man undrar emellertid om inte för det syftet det är mindre nödvändigt med en nästan bländande fyndighet och kvickhet än med en lugn och veder-häftig undervisning och upplysning om väsentliga saker, buren av själv-upplevelse och tro, som alls icke be-höver vara känslom. Ur den syn-punkten frågar sig anmälnaren, om inte det förnämsta bidraget är den kyrk-lige lekmannen, författaren Knut Hagbergs vittnesbörd 'Hur jag ser på Svenska Kyrkan'. Är det inte tidsty-

piskt att det enda personliga vittnes-bördet i egentlig mening kommer från en person, som vunnits för Kristi Kyrka genom den liturgiska rörelsen?

G. A. Danell.

Från advent till domssö-n-dag. Böner och ord för varje dag i kyrkans år. 819 s. Herzogs för-lag, 1952.

Denna bönbok är en akt av vörd-nad och pietet inför minnet av kyrko-herden Teol. Dr. Oscar Krook, död 1949. År 1941 hade han fullbordat sitt uppdrag, att ingiva förslag till re-vision av den svenska evangelieboken, ett förslag som i hög grad blev be-stämmande för den nuvarande evan-geliebokens utformning. Ett särskilt intresse ägnade han åt Den lilla bö-nbok, som tillhör evangelieboken.

Efter Krooks död har detta arbete fullföljts efter de linjer som uppdra-gits, så att bönboken nu omfattar hela kyrkoåret. För varje dags afton och morgon upptages sålunda anvisningar om en psalm ur psalmboken, skriftläs-ning, vilken följer lectionariet, med ett obetydligt undantag, ett "dagens ord", hämtat från skilda författare och tider samt en dagens bön, likaledes hämtad ur klassiska eller mera närliggande käl-lor.

Den som är förtrogen med den lilla bönbokens andakter kommer förvisso att med tacksamhet mottaga denna möjlighet till växling och till berikande av dagens bönetimma. Den som bru-ka tidegården kan också här hämta goda komplement. Inte minst gäller det "dagens ord". Här föreligger en början till ett urval av korta "homilier" vilka av ålder hört med till matutinen, och som borde ge en möjlighet till att

ur äldre predikanter verk framhämta goda utläggningar till undervisning i trons huvudstycken. Varje sådant bidrag till andaktslivets stärkande är att tacksamt mottaga.

Det gäller i högsta grad denna förträffliga bönbok.

A. Adell.

Introductorium theologicum (Saml. o. studier t. Svenska kyrkans historia, 23. Utg. m. inl. av Å. Andréén). Lund 1950. SKD. 10:—.

Å. Andréén: *Nattvardsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv* (Saml. o. studier, 27). Lund 1952. SKD. 24:—.

Introductorium theologicum är titeln på en 78-sidig anonym handskrift i KB. Den innehåller 11 kapitel: om studiet av Bibeln, predikoberedelsen, ordning för predikan, en bröllopspredikan jämte delar av vigselritual, om kyrkotagning, tre avsnitt om sjukbesök, några likpredikningar, om prästens enskilda beredelse före mässan samt om privatbikt. Handskriften är en avskrift av ett äldre original. Doc. Andréén daterar handskriften till 1590-talet och originalet till 1539—40 och lyckas leda i bevis, att dess upphovsman är ingen mindre än Laurentius Petri. Texten kan delvis anses som en tidig förlaga till KO 1571. Analysen av innehållet uppvisar författarens samtida beroende av den medeltida traditionen och orientering i reformatoriskt tänkande och kyrkoskick. En ny skrift av Laurentius Petri är förvisso något av en sensation — ej blott för Laurentius Petri Sällskapet! Man måste lyckönska doc. Andréén ej endast till hans goda väderkorn och stig-

finnarförmåga utan också till hans skarpsinnighet och analytiska skärpa. Inte minst i fråga om dateringen av avskriften och fastställandet av författaridentiteten lägger doc. Andréén i dagen en imponerande metodisk skärpa och historisk lärdom.

Nattvardsberedelsen i reformationstidens svenska kyrkoliv är en brett upplagd undersökning av skriftermållets teori och praxis samt av förhållandet mellan fasta och nattvardsgång. Förf. analyserar den fornkyrkliga uppfattningen av nattvarden som syndaförlåtelse och finner, att reformationen på denna punkt anknuter till äldre syn, i opposition mot den medeltida biktpraxis med dess krav på dispositio animi, contritio och satisfactio. På reformatoriskt område medförde detta åtskilliga förändringar såväl i liturgin som i den enskilda själavården, i det förra hänseendet bl. a. beträffande syndabekännelse och absolution, i det senare beträffande frågan om bikten obligatoriska eller fakultativa karaktär. En intressant del av undersökningen ägnas den svenska reformationstidens biktuppfattning, där mot Olaus Petris radikalaré syn står Laurentius Petris och Georg Normans mera förmedlande. Förf. ger en utförlig behandling av den liturgiska stridens roll i detta sammanhang och Uppsala mötes betydelse som inkörsport för den senare ortodoxa bikt-synen.

Avhandlingens andra hälft ägnas åt sambandet mellan fasta och nattvard. Det romerska kravet på dispositio corporis bemötes av reformatörerna kritiskt, i Tyskland liksom i Sverige. Liturgiskt sett kom detta att innebära bl. a., att prima missa försvinner, liksom vissa ceremonier i samband med quadragesimalfastan, t. ex. askvigningen och hungerdukarna. Fastans

ferialmässor och tidegårdens fastehymner bortfaller likaledes. Collectan på Första sönd. i Fastan ersättes av en ny bön, och vespern återföres till sin ursprungliga tid. Den svenska reformationen hävdar efter luthersk förebild sobrietat som det grundläggande fastebegreppet, medan jejunium naturligt anses som något frivilligt och abstinentia ab esu carniuum som något förkastligt. En analys av sjukhusens spisordningar visar, i vilken omfattning denna reformatoriska syn gradvis tränger igenom. Den liturgiska striden innebär på varje punkt en återgång till äldre uppfattning angående fasta och nattvard. Efter Uppsala möte träder mera medvetet de kontinentala synpunkterna fram även i Sverige. Det bör kanske tilläggas, att Andréns framställning ger mycket även utöver avhandlingens huvudtema. Sålunda är bokens liturgihistoriska innehåll mycket fylligt och värdefullt. Undersökningen av t. ex. tidegårdens fastehymner vittnar om en stor förtrogenhet med ett svåröverskådligt handskriftsmaterial. Framställningen är ovanligt innehållsrik även ur bibliografisk synpunkt. Slutligen är bildmaterialet rikligt och valt med synnerlig insikt och kringssyn. Andréns har genom sitt arbete gett ett väsentligt och vägande bidrag till nattvardslivets historia i den svenska reformationskyrkan.

Pebr Edwall.

Den finländska evangeliebokens uppkomst och innehåll. O. Kurvinen, Evangeliumkirjan synty ja sisällys, 132 sidor. Helsingfors 1951.

Teol. doktor Onni Kurvinen har härmed utgivit på finska en historik över

den finländska evangeliebokens tillblivelsehistoria. Han har varit i tillfälle att som stipendiat vistas i Tyskland och har därvid haft tillgång till tyska bibliotek, som han utnyttjat för studium av perikopsystemets uppkomst och de olika traditionerna. Som känt har den finländska evangelie- och boken tre årgångar perikoper med epistlar och evangelier samt dessutom en serie gammaltestamentliga texter, som få användas parallellt med dessa. Den första årgången har Finland medfört som direkt arv från det gamla gemensamma perikopsystemet från tiden före 1809, dock med några smärre avvikelser, av vilka somliga kunna betecknas som finländsk tradition, som via Agricola går tillbaka till Missale Aboense. Den nuvarande evangelieboken är godkänd 1913 av kyrkomötet. Den andra och tredje årgången perikoper godkändes dock redan 1886 men utan kollektböner till dem. Den gammaltestamentliga serien tillkom 1913 och likaså kollektböner också till de två nya årgångarna. Finlands kyrka har dock hållit sig nära sin svenska broderkyrka. Författaren redogör vidare för de nya svenska perikoperna samt för en del nyare strömningar på området. Sist ingår där en värdefull jämförande tabell över den finländska perikopserien i dess relation till de viktigaste medeltida perikopsystemen. Paul Juustens finska evangeliebok av år 1575 får tjäna som brygga över till den svenska serien från reformations-tiden, vilken tyvärr saknas.

Doktor Kurvinen har fått en hel del vetande att rymmas i boken av betydelse också för den allmänna forskningen på området — trots det knappa utrymmet. Han är en grundlig och samvetsgrann forskare.

Olav D. Schalin.

Die Friedhof-Fibel (Kyrkogårdens—abc boken) utgiven av Rudolf Pfister. 160 sidor med 250 figurer, kartonnerad DM 12,50, i halvlinne. Förlag Georg D. W. Callwey, München 1952.

I inledningen till den med sann kärlek till uppgiften skrivna boken säger författaren, den kände arkitekten och chefsredaktören för den ansedda arkitekturtidskriften "Baumeister", Dr. Rudolf Pfister i München, bl. a.:

... "vem är det som får lov att sörja för att det blir bra igen på våra kyrkogårdar? Vi tycker: präster, borgmästare, lärare, häradshövdingar, distriktsbyggmästare och stenhuggare på landet"...

Det föreliggande verkets läsare kommer knappast att värja sig för intrycket att i denna uppräkningsfattas en grupp, den största bland intressenterna: allmänheten.

Abc-boken är försedd med många utvalda exempel på vackra kyrkogårdsanläggningar som läsaren får glädja sig åt — men även på mycket dåliga som skall klargöra för honom skillnaden mellan dessa och de med pietet och sakkunskap genomförda arbetena. Vi alla ha dyraste minnen att sköta på kyrkogårdarna. Vi vet hur känslan om och om igen känner sig pinsamt berörd, om vi vid varje besök av en kär gravplats saknar verklig pietet och förståelse. Och denna plats endast vittnar om de efterlevandes behov av självförhållelse eller dålig smak och de ansvarigas omdömeslöshet och affärs-skicklighet.

Därför angår denna bok oss alla! Därför borde ej blott de anförda grupperna och gravvårdsfirmorna ingående informera sig genom de i boken uppförda goda och oftast röran-

de exempel på gammal gravvårdskonst. Därför borde alla vederbörande ämbetsverk och enskilda personer som har att göra med anläggningen och skötseln av kyrkogårdar inpräglade sig de förutsättningar som bildar grundvalen av deras verksamhet.

Kyrkogårds-abc boken är enkelt skriven och figurerna lätt förståeliga. Även den som endast litet förstår av tyska språket eller överhuvudtaget ingenting alls, kan genom Dr. Pfisters bok bilda sig en uppfattning om, hur en till hjärtat talande gravvård — den må vara än så enkel — eller en värdig kyrkogård måste se ut såsom vår nästas sista viloställe, och hur mycket alltjämt syndas på detta område.

Dr. Pfister har likväl ej inskränkt sig på kyrkogårdars anläggning, deras kultur, läge, inhägnad och byggnader.

Han anför vidare under medverkan av professor *Gustav Albert* goda exempel på gravfält och gravtecken av sten, metall eller trä. Även om inskrifterna, symbolerna och gravteckens prydnader talas och de förklaras i sina verkningar. Trädgårdsmästare hittar grundläggande hänvisningar om den nödvändiga planteringen i en läsvärd uppsats av professor *Alwin Seifert* i kapitlet "Träd, buske och blommor". De med anläggning och förvaltning av kyrkogårdar betrodda personer och ämbetsverken får begagna sig av hans rika erfarenheter, nedlagda i de tre kapitlen:

Betydelse och skötsel av gamla kyrkogårdar och gravtecken,
Kyrkogårdars förvaltning,
Kyrkogårdsordning.

Och slutligen uppvisar bihanget till boken de erforderliga uppgifter om litteratur, organisation och figurer, som är av särskilt värde också för arkitekten och hantverkaren. —

Vi här i Sverige såg på sin tid med

stort intresse på H. Grässels skogskyrkogård vid München. Det torde ej vara någon tillfällighet att här igen en känd münchen-arkitekt, Rudolf Pfister, ägnar öm omsorg åt samma område som representeras för oss genom två av våra största arkitekter. Det var E. G. Asplund och Sigurd Lewerentz som skapade tillsammans den i hela världen kända skogskyrkogården i Enskede, den sistnämnde konstnären ensamt den enastående begravningsplatsen i Malmö.

*Arkitekt BDA Alfons Anker,
Stockholm.*

Sigurd Pira: Om helgonkulten i Linköpings stift. Med särskild hänsyn till södra Östergötland och norra Småland. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag, Stockholm (tr. i Lund) 1952. Pris kr. 18:—.

Om helgonkulten i våra nordiska grannländer ha redan sammanfattande framställningar publicerats. Den som en gång griper sig an med en undersökning av samma ämne vad gäller den medeltida Uppsala kyrkoprovins, kommer att få ett omfångsrikt, ännu så länge svärbemästrat och till större delen obearbetat stoff att röra sig med. Hittills föreligga en rad arbeten över begränsade områden, de viktigaste Gustaf Lindbergs *Die schwedischen Missalien des Mittelalters*, Aarno Maliniemis *Der Heiligenkalender Finnlands* och *De Sancto Henrico* samt Toni Schmidts serie av publikationer och undersökningar.

Under en lång följd av åt utgav landsfiskalen Sigurd Pira en rad skrifter över äldre kultur-, kyrko- och liturgihistoria. Att Piras mest omfat-

tande verk nu kunnat utgivas posthumt, är en honnör för en lekmans insatser på och stora kärlek till dessa viktiga områden av den andliga odlingens historia. Materialet från det väldiga medeltida Linköpings stift är rikhaltigt och genom författarens stora inlevelse i epoken bildar det intressanta verket en god slutpunkt för hans lärda samlarmödor.

I första kap. söker förf. utreda olika faktorer, som spelat in på helgonkulten i stiftet alltifrån missionstiden och de första biskoparnas tid. Med all rätt drages ej för stora slutsatser beträffande dessa första perioder. De kyrkliga strömningarna ha korsat och följt på varandra: England, Tyskland, Danmark och Frankrike ha haft stort inflytande men mycket av det material som förmedlades, är allmänkyrkligt och i viss mån silades det utpräglat nationella då bort. Betr. vissa kulturer torde ålder och ursprung vara mer komplicerade än vad nu utsäges. Barbara uppges ha kommit in samtidigt med Katarina av Alexandria och Margareta bland de österländska helgon, som infördes under korstågstidevarvet (sid. 24 f. Jfr en motstridig uppgift att Barbarakulten förmedlats genom handeln på Rhenområdet, sid. 39). I själva verket är Barbara åtminstone 150 år senare i stiftet än Katarina av Alexandria. Sigfrid och Eskil sägas vara föga kända före medeltidens slut (sid. 18). Men de äro dock förtecknade i praktiskt taget alla helgonländer alltsedan mitten av 1300-talet. — Inflytandet från ordnarna är ofta mera karakteristiskt. Vi böra f. ö. minnas, att intet annat svenskt stift kunde räkna så många ordensanläggningar som just Linköpings. Cistercienserna medförde ej så många egna helgon och spelade alltså ej så stor roll i detta avseende. Däremot introducerade tig-

garordnarna en rad betydelsefulla fester. Birgittinernas stora intresse för den heliga familjen och för de nordiska helgonen satte djupa spår i det medeltida fromhetslivet. Förf. framhåller, att viktiga impulser förmedlades genom prästernas utlandsresor, pilgrimsfärderna och gillena. Av biskoparna vid medeltidens slut var det eg. Henrik Tidemansson och Hans Brask, som ägnade kulten något större intresse. Båda gingo till eftervärlden genom sitt arbete på kodifierandet av liturgin i *Breviarium Lincopense* (BL) och *Manuale Lincopense*.

I andra kapitlet avtryckes kalendariet i BL och ett birgittinerkalendarium. Helgonlängden i dessa samt i *litanía* jämföras och kommenteras. Tyvärr har förf. här ej gått till primärkällorna utan av allt att döma baserar han sin framställning på tidigare undersökningar. Följden har blivit, att Piras arbete nu drabbas av samma begränsningar som Lindbergs: det är i stort sett endast den utgående medeltidens helgonlängder, som behandlas — utvecklingen, liturgins historia i stiftet kommer ej fram. Av dragkampen mellan olika traditioner i stiftet synes därför ganska litet hos Pira. Vidare utnyttjas hos båda författarna knappast alla traditionerna i Västerås och i Skara stift, lättast tillgängliga i *Breviarium Arosiense* (BA) och i *Breviarium Scarense* (BSc). Dessa brister framträda på t. ex. sid. 69 ff. Här uppges såsom sammanfattning av kapitlet: "Av helgondagar i Linköpingskalendariet (i BL) upptagas emellertid flera, som förekomma i ärkestiftet Uppsala men icke i andra kalendarier i vårt land. Dessa dagar äro för Paulus eremiten (10/1), Hilarius och Remigius (13/1), Emerentiana (23/1), Julianus (27/1), Ansgar (4/2), Antonius abbot (13/6) och

Marcus påve (7/10), dock att Paulus eremit och Ansgar förekomma i birgittinernas kalender." — Hålla vi oss t. o. m. enbart till trycken, ingår i själva verket Paulus eremiten i BA, Hilarius och Remigius i BA:s proprium, enbart Hilarius i BSc, Emerentiana i BA, Julianus i BA den 26/1, Ansgar i BA och BSc, Antonius i BA.

På liknande vis förhåller det sig med förf:s uppgift, att vissa helgondagar skulle i vårt land uteslutande förekomma i BL. Albinus (1/3) finns faktiskt i BA och Wenzeslav (28/9) i alla Åbo-källor. (sid. 34). Av de fester, som BL och birgittinsk tradition skulle vara ensamma om, upptages Alexius (17/7) i BSc och Marcellus (4/9) i BA.

Om förf. utnyttjat de talrika källorna i manuskript före slutet av 1400-talet i större utsträckning, hade som antytts helgonkulternas *utveckling* kunnat skildras. Med en sådan bakgrund hade många misstag undvikits. Juliana (16/2) och Gallus (16/10) sägas nu finnas endast i birgittinsk tradition och förf. förmodar t. o. m., att de införts genom klosterfolk från något annat birgittinerkloster. I själva verket är Juliana en vanlig festdag i stiftets sekulära traditioner under 1300- och början av 1400-talet och för Gallus finnas likaledes ett flertal tidiga belägg. Gallus saknas f. ö. ej i alla svenska stift (sid. 70) utan förekommer i Vallentunakalendariet. Att stiftets relikfest 4/8 ej skulle finnas i BL måste väl vara en felskrivning. Förf. anför (sid. 75 ff.) en förteckning över 70 helgon, som på något sätt "spårats i stiftet men icke upptagas i Linköpings eller birgittinernas kalendarier." Faktum är, att åtminstone 21 av dessa 70 återfinnas i skilda kalendarier från stiftet, däribland flera i det tryckta i BL.

Kap. 3 utgöres av ett register över kyrkor, kapell m. m. invigda åt helgon, samt över relikier, gillen och marknader. Registret är upprättat nästan utslutande på grundval av några äldre arbeten från 1700- och 1800-talen jämte Almquists verk om Den civila lokalförvaltningen. Originalkällorna kunde här ha mera att upplysa om. En analys av de talrika donationshandlingarna etc. i diplomatierna ger en betydligt riktigare bild. Vad t. ex. kor och prebenden i Linköpings domkyrka beträffar, ville rec. komplettera förf:s uppgifter genom att följa åtminstone 11 av de nämnda institutionerna längre bakåt i tiden, i ett fall över 100 år, eller i övrigt förse dem med riktigare uppgifter.

Bokens huvuddel är förteckningen i kap. 4 över helgon, nämnda i kyrkliga eller världsliga urkunder och förekommande i den kyrkliga konsten. Detta är en omfattande och värdefull sammanställning av stort intresse. I något fall frågar man sig, om förf. verkligen övervunnit alla de svårigheter, som ofta föreligga vid identifieringen av helgonbilder. Arbetet avslutas så med avtryck av kalendarierna i BL, KB cod. A 80 och A 97 (nov.—dec.) samt med en vacker och instruktiv serie helgonbilder ur den kyrkliga konsten på 60 sidor. I den rikhaltiga innehållsförteckningen saknas J. Galléns La province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs. Där hade uppgiften om Kalmarklostrets grundande kunnat justeras från 1232 till 1243 (sid. 30). Klostret är alltså ej ordens första på Sveriges fastland utan dess fjärde eller femte.

Piras bok är en aktningvärd presentation och dokumenterar ett stort vetande. Att den bär det ofullbordades karaktär, beror väl på omständigheterna. I sitt nuvarande skick präglas

verket alltför mycket av källmaterialets begränsning och av bristen på bearbetning. De värdefullaste är registren i kap. 3 och 4. Arbetets stora betydelse är att den kommande forskningen fått tillgång till ett rikhaltigt och svårsamlat material, vilket dock måste kompletteras och användas med försiktighet.

Sven Helander.

Stiftsstyrelsen i det medeltida Åbo. Jubani Rinne, Turun Tuomiokirkko keskiaikana III, Turun Tuomiokirkko hiippakunnan ballinnon elimenä (=Åbo domkyrka under medeltiden III, Åbo domkyrka som organ för stiftsstyrelsen). Åbo 1952.

En tredje och avslutande (posthum) del av f. d. statsarkeologen J. Rinnes stort anlagda skildring av Åbo-domens historia har härmed sett dagen, utgiven av domkyrkans förvaltningsråd. Dess publicering har övervakats av en kommission bestående av professor E. Juva, statsarkeologen C. A. Nordman och prosten L. Leppä.

Föreliggande del behandlar Åbo stift och dess medeltida omfattning, dess stiftsstyrelse och ekonomi samt relationer till Åbo stad. Inom denna ram rymmes en stor mängd detaljvetande. Materialet har samtidigt varit både rikt och framgångsrikt. Det baserar sig på tidigare publicerade urkundsamlingar och personliga forskningar av professor Rinne. Med djärvhet och rikedom på uppslag har han sammanfogat mosaikbitarna till en helhetsbild. Med sin tillgång till Arkeologiska kommissionens material och sitt omfattande vetande har han främst gett en levande bild av stiftets och försam-

lingarnas så dunkla tidigaste uppkomst, organisation, omfattning, beskattning, helgondyrkan, m. m., biskoparnas, kanikernas och församlingsprästernas utnämningförhållanden under olika skeden samt deras avlöning. Han låter domkapitelsorganisationen växa fram och påvisar huru kanikernas antal växer samtidigt som den ekonomiska grunden genom utbyggande av prebendeinstitutionen och genom fastighetsförvärv lägges för de olika prelaturlererna.

Domkyrkans, klostrens, gillenas m. fl:s fastigheter i Åbo ägnas ett eget kapitel. Sist ges förteckningar över landskyrkornas och domkyrkans gods ute i bygderna, över kyrkornas skyddshelgon och dedicatio-fester samt över domkapitlets ämbetsmän och biskopar.

Forskningen i den finländska kyrkans, och därmed tillika i den svenska kyrkans, medeltida historia har härmed begåvats med ett standardverk. Denna del omfattar 263 sidor och har en del värdefulla illustrationer. Man är tacksam för att den äldrige statsarkeologens rika vetande på detta sätt räddats till eftervärlden.

Olav D. Schalin.

Søren Sørensen: Kirkens liturgi. En Fremstilling med særlig Henblik på den liturgiske Musik og med Forslag til Salmevalg for hele Kirkeåret. 120 s Munksgaard. Köpenhamn 1952.

Organisten vid Holmens kyrka i Köpenhamn har gjort sina landsmän den tjänsten att göra en kort lärobok i liturgik tänkt som lärobok också vid det kgl. danska Musikkonserveriet. Sørensen bygger på Hellerströms utförligare läroframställningar vad angår den allmänna liturgiska delen och

på Abrahamsens och Widdings liturgiska arbeten vad avser de speciella danska förhållandena. Efter översikter av gudstjänsterna i den äldsta kyrkan, under medeltiden och hos Luther följer en framställning om den danska kyrkans liturgi och dess historia, av stort intresse för en svensk som vill lära känna grannlandets gudstjänstliv nu och den bakomliggande utvecklingen. Det kan här vara nog att påpeka hurusom de danska biskoparna år 1949 utgav en vägledning i den danska folkkyrkans gudstjänstordning med de auktoriserade ritualen. Den är, säger författaren en kodifiering av tidigare usus den bringar intet nytt, men stadfäster blott det allaredan bestående med de tillägg som strömningarna från 1800-talet hade fört med sig. Högmässan är i den danska kyrkan, som hos oss, den egentliga gudstjänsten, och följer i stort vår ordning, utom beträffande själva nattvardsordningen, som stympats på ett hårdhänt sätt.

Någon motsvarighet till vår kyrkas morgon- och aftonbön eller till tidegudstjänsterna finnes icke. Tidebönerna avskaffades genom ett kungl. dekret år 1770, ehuru de då självfallet hade försvunnit ur församlingens medvetande. Gudstjänster på andra tider än högmässans äro i regel förenklade exempel av mässan.

Boken avslutas med ett förslag till psalmval för hela kyrkoåret.

A. Adell.

Några kyrkomusikaliska nyheter under år 1952.

Om man skulle ställa frågan inom vilket område, inom kör- eller orgelmusiken, som den kyrkomusikaliska förnyelsen lämnat de värdefullaste re-

sultaten när det gäller nykomposition, så skulle svaret utan större tvekan bli inom körmusiken. Åtskilligt av vad som producerats av svensk orgelmusik måste betecknas som stereotypa stilövningar i barock med en alltför ensidig betoning av orgelkoralen på bekostnad av de obundna orgelformerna. Låt oss hoppas på en förändring härvidlag! Anmälaren är av den uppfattningen, att lagarna för den musikaliska skönhetens infinnande i stort sett är lika för såväl "profan" som kyrklig tonkonst, varför det inte skulle skada om komponister av kyrkomusik med större iver och grundlighet studerade verk av våra största samtida tonsättare av icke kyrklig musik.

Här skall omnämnas ett antal nordiska orgelverk, utkomna under förra året. "Fantasia ostinata" av Gustaf Carlman (Nordiska Musikförlaget) är värd att hälsas med glädje bara av den anledningen att den icke är historicerande. Kompositionen är uppbyggd kring ett enda tema, som i en av sina gestalter faktiskt har ett visst släktstykke med fugatotemat i andra satsen av Igor Stravinskys Psalmsymfoni. I två block behandlas detta ostinata motiv polyfont och avsnitten omramas och skiljas åt av toccataartat figurverk, även detta med ostinatomotivet som kärna. Satsen är synnerligen "orgelriktig" och klingar fint på instrumentet. Stycket måste betecknas som ett friskt och levande tillskott till svensk orgelmusik i större, obunden form. Rekommenderas!

Att "Toccat och fuga" av Gunnar Thyrestam (N. M.) inte fullt så mycket fångslar uppmärksamheten beror enligt anmälares uppfattning på att tonsättaren en aning för mycket använder sina karaktäristika. Hans benägenhet för kvartharmonik och heltonsmelodik förråder genast hans

identitet för all Sveriges kyrkomusiker. Detta är naturligtvis icke i och för sig någon värdesättning av hans musik, som utan tvivel har vitala kvaliteter, men nog föreligger här en stor risk för upprepningar. Av samme tonsättare har utkommit en liten trevlig koralpartita "Dig skall min själ sitt offer bära", ett lättillgängligt stycke av ringa svårighetsgrad, som väl kan användas som postludium och vid musikandakter. — Carl Gehrman's Musikförlag har utgivit "Ära ske Gud, som från sin tron", koralpartita av Gustaf Bjarnegård på en melodi efter Pers Karin Andersdotter. Den lilla strofen i "dala-gregorianik" har lämnat musikaliskt material till en utmärkt orgelsats, som gärna rekommenderas. Registreringsanvisningarna verkar emellertid vara i kraftigaste laget.

Det är verkligen inte ofta man får se exempel på norsk orgelmusik. På Norsk Musikforlag, Oslo, föreligger nu "To orgelstykker" komponerade In memoriam Per Stenberg av Arnljot Kjeldaa. Styckena bär titlarna Canon och Dobbelt Canon. Tonspråket är helt traditionellt och stämmorna uppträda mycket artigt mot varandra. Det första stycket är vackrast format.

På Norbergs Musikförlag, Västerås, har utgivits en Koralsuite nr 2, "Mitt Hjärte göres mig bange" av dansken Svend Ove Möller. I fem avsnitt behandlas den sköna koralmelodien på ett sätt, som röjer en fin känsla för komposition och äkta orgelstil. Denna musik kan varmt anbefallas. — Något skeptisk ställer sig emellertid anmälaren inför Toccata primi toni av Einar Traerup Sark (Wilh. Hansen). Kompositionen gör på mig intryck av att vara litet för lättvindigt ihopkommen och har dessutom drag som lätt kan verka ytligt effektsökeri.

Behovet av en fullständig utgåva av

Buxtehudes orgelverk ser nu ut att fyllas ordentligt. Två förlag äro för tillfället sysselsatta med samma uppgift. Den första samlade Buxtehude-utgåvan redigerad av Ph. Spitta kom ut på Breitkopf & Härtel 1875—76. Denna har sedan länge varit utgången, och det var därför med glädje man erfor, att Josef Hedar i samband med sin avhandling "Dietrich Buxtehudes Orgelwerke" planerade en fullständig utgivning av dessa verk på Edition Musicalia. Samtidigt annonserar nu Breitkopf & Härtel om en nu upplaga av Spitta-editionen, utgiven av Max Seiffert. För tillfället är det emellertid den Hedarska utgåvan som intresserar oss. Band I har inkommit för anmälan. Det har titeln *Passacaglia, Ciaccona, Canzona, Canzonetta*. Bandet innehåller några tidigare ej publicerade kompositioner, som utgivaren anser sig på goda grunder kunna tillskriva Buxtehude. De föreligga i avskrivna tabulaturer i Lunds Universitetsbibliotek. Att ombesörja en utgåva av detta slag är naturligtvis ett mycket vanskligt företag bara av den anledningen, att man veterligen icke besitter något av verken i autograf, utan är hänvisad till avskrifter. Diskussionen om de olika tolkningarna är och kommer väl att vara mycket livlig. Undertecknad har på några ställen satt frågetecken i kanten i Hedars Band I, men att diskutera dessa inom ramen för en anmälan av detta slag låter sig tyvärr ej göras. Sågas bör till sist, att upplagans typografiska utstyrsel är mycket god. Bandet inledes med en kort musikhistorisk översikt, varpå följer textkritiska kommentarer och slutligen två goda fotografier, ett av en av de nyupptäckta tabulaturerna och ett av fasaden av Buxtehude-orgeln i Helsingörs Mariakyrka. Detta utomordentliga senare fotografi kunde emellertid

gärna ha kompletterats med orgelns disposition.

Till sist följer ett litet urval av vad som publicerats av kyrklig körsång under år 1952. Kyrkosångsförbundet utlyste en pristävlan för att få fram bra motetter. Juryn tilldelade Gunnar Thyrestam 1:sta och 2:dra priserna för motetterna "O Gud, som hörer allas röst" resp. "O, gode Jesu", samt gav 3:dje pris åt Åke Kullnes för hans "Saliga äro de", i första hand avsedd för Alla Helgons Dag. De tre välgjorda körsatserna äro nu utgivna av Nord. Musikförlaget. — Rudolf Norrman har komponerat en Liten Mässa för bl. kör och stråkorkester (N. M.). Tonsättaren har använt den latinska originaltexten. Körsatsen är enkel och bör kunna utföras av de flesta körer. Inom ramen för denna enkelhet lägger man märke till vissa goda musikaliska idéer, men där finnas också kyrkomusikaliska floskler som man känner igen som något slitna. — "Kom, frälsta hjord, och hör det ord" är en liten enkel hymn för Sexagesima av Gunnar Nylander (N. M.). Den verkar övertygande i självklar och ödmjuk enkelhet och rekommenderas gärna. — Nord. Musikf. har även utgivit två hymner av Vald. Söderholm: "Pingsthymn" (text: Ingvar Högman) och "Lova Herren, I hans änglar" (Mikaelidagens introitustext). Anmälaren har haft tillfälle att praktiskt pröva den senare sättningen och den klingar verkligen utmärkt. — "Unga sjunga" heter en samling två- och trestämmiga sånger för barn- eller damkör, utgiven av N. M. och redigerad av Wald. Åhlén. Det urval, som kommit undertecknad tillhanda gör ett mycket fördelaktigt intryck. Där finnas utomordentliga sättningar över klassiska koraler av Gottfrid Berg, Vald. Söderholm, utgivaren m. fl.

Varje ledare av barnkörer bör bekanta sig med materialet. Sångerna kunna även erhållas separat. — Diakonistyrelsen tillhandahåller en annan samling. "I fädrens spår" heter den och utgöres av "enkla körsånger för kyrka, skola och hem", och den är utgiven av Luleå stifts ungdomsförbund. Idén med samlingen är verkligen mycket lofvärd, men musikaliskt är den något ojämn vad kvaliteten beträffar. En något strängare sovring hade kanske varit önskvärd. — För den körledare som vill utföra någonting ståtligt och klangfullt i adventstiden kan omnämnas finländaren Sulo Salonens "Adventsmusik" för bl. kör och orgel, po. 20. (Gehrmans). Musiken är en smula prålig, men bör vara tacksam att utföra.

Ett par utgivningar av gammal körmusik: Heinrich Schütz' "Cantate Domino canticum novum" utgives av Norbergs förlag och Nord. Musikf. giver oss en underbar Buxtehudekantat "Alles, was ihr tut" i svensk version "Allt, vadhelst I gören" av Ingvar Sahlin. För den musikaliska utgivningen svarar Sören Sörensen.

Av förlaget Friedrich Pustet i Regensburg har insänts "Missa Virgo Mater" av G. Kaltenecker. Det har varit mycket intressant att taga del av detta exempel på samtida romersk-katolsk kyrkomusik, och man märker tydligt att förnyelsesträvandena i kyrkomusikaliskt avseende äro gemensamma för de båda konfessionerna. Om tonsättaren saknar anmälares utförligare upplysningar, men mycket kan utan vidare sägas, att han skriver en mycket fin trestämmig a capellasats, som ansluter sig till klassisk körtradition utan att vara direkt arkaiserande.

Lars Edlund.

Hans Cnattingius: Diakonät och venia concionandi i Sverige intill 1800-talets mitt. Diakonistyrelsen 1952. 202 sidor.

Det medeltida diakonatet mötte i reformationen ett ogünstigt öde. Såsom främst knutet till katedralernas gudstjänstliv blev det ett offer för det armod, vari Gustaf Vasa nedtryckte dessa kyrkor.

Det är emellertid av Cnattingii undersökning intressant att se, huruom kyrkomännen trots allt sökte bevara denna tjänst. Spridda ställen i källorna vittna om fortsatta vigningar och om en strävan att inordna diakonatet under det evangeliska prästbegreppet. Ja, under Johan III:s tid skönjes en viss återupplivning. Men vid 1600-talets ingång upphörde diakonatet, tydligen i följd av en mera ortodox åtstramad ämbetstanke. Märkligt nog efterlämnade det dock ett ej oväsentligt arv: ministranttjänsten i Mässan.

I Västerås stift är emellertid belagt ett institut, som senare kom att få ett par decenniers friskt liv under den store — om man så får säga — traditionalistiska nydanaren Johannes Rudbeckius. Här får man nämligen se den etymologiska förbindelsen diaconus-djäkne i en högst faktisk-praktisk funktion. Cnattingius, vår främste Rudbeckiuskännare, kan med skäl gå in på en intressant skildring av hur denne kyrkofader skapade och styrde en ganska stor kår av diakonvigda skolunglingar, som fingo tjäna både som liturger och som biträdande lärare samt öva sig i predikande såväl i gymnasiet och andra skolor som ock ute på landsbygden. Med nöje förnimmer man här andan i vårt sextonhundredtals självständiga och initiativkraftiga episkopalism — säkert det bästa av kyrkoskick.

Men i 1686 års kyrkolag är diakonatt helt okänt — delvis i reaktion mot adelns försök att medelst egna huspräster, ofta s. k. halvpräster, emancipera sig från församlingslivet.

Prästerskapets fortfarande behov av hjälp, särskilt i predikotjänsten, vid vakanser och i tider av prästbrist introducerade nu ett annat lagfäst institut: *venia concionandi*. Cnattingius har plöjt igenom en mäktig räckta protokoll och andra akter för att få stoff till en teckning av hur detta fungerade, på skiftande villkor inom olika stift, med åtskilliga avarter och ständiga bekymmer men ock med påtagliga värden för prästutbildningen. Nu var det studenternas tur att rycka in. Ett grunddrag i *venian* var att det principiellt förbehölls blott åt dem, som skulle bli präster, vadan det flerstädes förbands med formliga teologiska ock bokens gräns vid 1800-talets mitt examina, prov och attester. Därmed är motiverad, ty frågan om kyrklig lekmanpredikan fick ju därefter en ny

brännpunkt i kravet på en mer eller mindre organiserad förkunnelse av lekman, som icke kunde eller ville ifrågakomma till prästämbetet.

Härmed är bokens innehåll antytt blott i största korthet. Den rymmer många andra viktiga forskningsresultat, grundade på sin författares suveräna behärskning av materialet. Inalles kan boken sägas giva en högst värdefull historisk täckning och hemul för det ideal för ett restaurerat diakonat, som i nutiden bör föresväva oss, nämligen ett diakonat, i vilket utom en karitativ linje, som ej på något sätt får underskattas, må kunna inlemmas också en linje för predikan och annan kyrklig tjänst, avsedd för de teologie studerande — ett diakonat, därtill så gestaltat, att bägge linjerna skulle ha ett centralt moment helt gemensamt, det som företecknas av Fornkyrkan och Medeltiden: liturgisk tjänst, enkannerligen i Mässan.

Bo Sture Wiking.

Kyrkosångens Vänner

K. S. V:s centralkommitté har hållit årssammanträde i Stockholm den 8 jan. under biskop Aulén ordförandeskap.

Bland besluten må nämnas, att de redan förra året tilltänkta orgeldagarna i Stockholm skall äga rum och att en ny upplaga av K. S. V:s psalmlista skall tryckas,

att kontakt skall sökas med nordiska och andra kyrkor i o. f. samarbete angående koralfrågan, närmast vad beträffar en omprövning i fråga om dessa koralers rytm, harmoni och form,

att riksantikvarien skall tillskrivas angående den tendens, som understundom gör sig gällande, att placera kyrkans orgel annorstädes än den traditionella och med hänsyn både till orgeln själv, kyrkokör och församling riktiga, nämligen i kyrkans västra kor. Tendenser har nämligen framkommit att placera orgeln i något kyrkans sidokor eller helt enkelt på ett podium,